پێشەکییەك لەبارەی جاك لاكان

نوسینی: ژان میشێل راباتە

لە فارسییەوە: ئارام مەحمود ئەحمەد

دژی شیکار

ئەم کتێبە تیشك دەخاتە سەر پشکی لاکان لە لێکۆڵینەوەی ئەدەبی، یان راستتر بڵێین ئەوەی کە دەتوانرێت بە تیۆری لاکان لە بابی ئەدەبیات ناو بنرێت. هەرچەندە لەم دواییانەدا چەند هەوڵێك بۆ داپێنکردنی خوێندنەوەی لاکان بۆ بابەتە ئەدەبییەکان بدرێت، بەڵام زۆرێك لەم هەوڵانە ئەنجامیان نەبووە. جگەلەوە هێشتا هیچ کەسێك گرنگی نەداوە بە گرێدراوی لاکان بە ئەدەبیاتەوە. کتێبی نایاب لـەبـارەی شیکاری لایەنی ئەدەبی نوسینەکانی لاکـان نـوسراون (بۆ نمونە بەدواداچونی درەوشـاوەی «مالکوم بوی» لە شێوازی ئەدەبی پرتێچونی لاکان و پەیوەندییەکانی بە «پروست»ەوە)، بەڵام بابەتی ئەوان زیاتر ئاڵۆزی شێوازی لاکانە.

هەرچەندە ئەم هەوڵانە بەنرخ و زۆر کات بەسودن بەڵام ئەم کتێبە رێرەوێکی جیاواز دەگرێتە بەر: من پێموایە لاکان نەك تەنیا سودی لە نمونە ئەدەبییەکان وەردەگرت، بەڵکو خوێنەر یان شیکەرەوەی دەقە ئەدەبییەکان بوو، هەروەها دەتوانرێت سیستمێکی تەواوی رەخنە – جۆرێکی تایبەت لە رەخنە – لە سمینارو نوسینەکانی ئەودا بدۆزرێتەوە.

زۆرێـك لـە دەرونـنـاسـە بەریتانی و ئەمریکاییەکان کە بۆ کردنەوەی ئاڵۆزیەکانی شێوازی شاراوەی لاکان هەوڵیانداوە، داخی خۆیان بەرامبەر کەمی لێکۆڵینەوەکان لە دەقەکانی ئەودا دەربڕیوە. هەڵەیە ئەگەر گومان بکەین کە توێژینەوە لاکانیەکان بزر بوون و لە سمینارە چاپ نەکراوەکانی ئەودا دەدۆزرێـنـەوە: ئەم سمینارانە کە بەپێی رەخنەی زۆرێـك پڕ لە پارچەی بەنرخن پێدەچێت زۆرتر خوێندنەوەی سیستماتیك لە دەقە بنچینەییەکانی فرۆید و شیکاری تێگەیشتنەکانی لاکـان خۆیان هەبێت، تا شیکاری تیۆری وردی پشتبەستو بە چەند بابەتی راستی هەڵبژێردراو.

لەگەڵ ئەوەشدا وەك ئەوەی لاکان لە بینینی نەخۆشێکیدا باس لەوە دەکات، کە نیشانەکان (symptoms)ی ئێستا زیاتر لەوەی فرۆیدی کلاسیك بن، لاکانین، لە ئەمڕۆدا ئێمە بینەری دەرونناسیەکی لاکانین، کە بەروونی نیشانەی ئەم وتە دانـراوانـە واتـە خەیاڵە روکان راستەقینە لەخۆ دەگـرن.» من پێش تیشکخستنە سەر ئەم تێگەیشتنانە دەمەوێت وەبیرتان بێنمەوە، کە پێدەچێت رێژەی کەمی شایەتەکانی کلینیك و وتنە سەرسوڕهێنەرەکان

کە ئەو بابەتانەی لێیان دەکۆڵرایەوە لەلایەن خۆیەوە رووبەرووبوونەوە، وەك «ئامی» ناسراوی تێزی ئەو لە رێگەی زیاد کردنی نزیکەیی هاوسەنگی شێکارو ئەدەبیەکانی هەموارکراون، گوایە کەمی سەرگوزەشتەکانی لە رێگەی دەوڵەمەندی ئەدەبی و لێکدانەوەی فەرهەنگیەوە پڕ کراونەوە. ئایا دەتوانرێت بوترێت کە ئەدەبیات - لە بەرهەمە چاپکراوەکانیدا - جێگەی لێکۆڵینەوە کلینیکیە وردتر و زانستیترەکانی گرتۆتەوە؟

لەراستیدا سەرجەم هەوڵەکانی لاکان بۆ لەناوبردنی سادەیی شاراوە لە پرسیارەکەی سەرەوەدا بووە. ئەو نەك نیشانی دەدات تا چ رێژەیەك فرۆید و سەرجەم هاوکارانی، لە زۆرێك لە لێکۆڵینەوەکانی بوارەکەدا پشتیان بە روخسارە ئەدەبیەکان، لەگەڵ سەرجەم

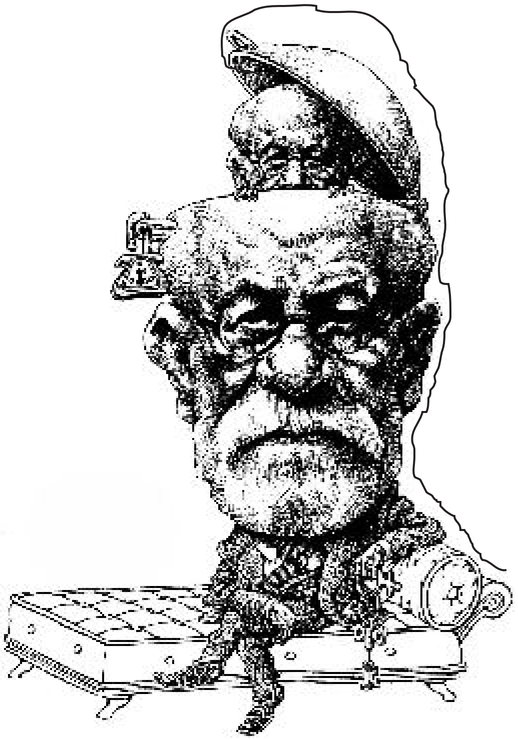

sigmund freud

بابەتە دەروونناسیەکانی دواتر لەگەڵ ئەواندا بوون بەستووە، بەڵکو لەهەمان کاتیشدا لەراگەیاندنی ئەوەی کە بواری ئەدەبیات و بوارە راستەقینەکان دژی یەکتر نین، بەڵکو یەکتر تەواو دەکەن پەیڕەوی لە فرۆید کردووە. هاوشێوەی فرۆید کە لە تمایشنامەی ناسراوی (سوفوکل) پاڵەوانی مەحکوم بە لەناوچوونی دۆزیەوە، کە چارەنوسی ئەو دەیتوانی کۆمەڵێکی زۆر لە دەرکەوتەکان روون بکاتەوە، لاکان بۆ دۆزینەوەی رێگەیەکی نوێ بۆ درك پێکردنی نیشانەکان پەنا بۆ بەرهەمەکانی (جویس) دەبات.

بەمشێوەیە لەم کتێبەدا هەوڵدەدرێت ئەوەی لاکان لە ئەدەبیات -هۆنراوە، تمایشنامە، رۆمان- هێناویەتیە ناو بواری درك پێکردنی ئێمەوە، بەشێوەیەکی سیستماتیك روونبکرێتەوە و بێجگە لەوەش تیشکێك بخرێتە سەر تێگەیشتنی زۆر گرنگ، کە لەگەڵ بابەتە بنچینەییەکان لە دەقە ئەدەبییەکاندا لەگەڵ ئەدەبیاتی ئەواندا گرێدراون. وەك «نامە»، «نیشانەکان» و «ژۆیسانس Jouissance».من زۆرتر واژەی «درك پێکردن» بەکاردێنم، چونکە لاکان ئیمتیازی تایبەتی بۆ دەقە تایبەتیەکانی کە سێکی تایبەت لەبەرچاو نەگرتووە، لە سیمینارەکانیدا بە ئاسانی لە «دانتی»وە تا « گۆتلۆب فریگە Gottlob Frege»، لە ئەفلاتۆنەوە تا «ژید» باس دەکات. ئەو ئەم دەقانە دەخوێنێتەوە بۆ ئەوەی درك بە سروشتی مرۆڤەکان بکات، کارێك لەوانەیە ئاڵۆز بێتە بەرچاو، بەڵام نابێت بیرمان بچێت کە تێڕوانینی ئەو پشتی بە شتێك بەستووە کە خۆی بەردەوام بە ئەزموونی دەروونناسی ناوی بردووە. ئەم «ئەزموونە» لە چی پێکهاتووە؟

لە بنەڕەتەوە لە دوو کەس، کە تەنیا لە رێگەی زمانەوە لەگەڵ یەکتر هەڵسوکەوت دەکەن، کە لەسەرەتاوە لە مامەڵەیەکی تایبەتیدان (یەکێك پارە دەدات و قسە دەکات، ئەویتر گوێ دەگرێت و کەم قسە دەکات) مامەڵەیەك بە ئامانجی چارەسەری ژمارەیەك گرفتی تایبەتی کەسەکە یان گۆڕینی ژمارەیەك دۆخی رێگرە. ئەم ئەزموونە، ئەزموونی زمان وەك وتە زیندووە، هۆکاری بنچینەیی کە لاکان بەردەوام جەختی لەسەر کردۆتەوە، بەڵام لەهەمان کاتدا ئەزموونی جۆرێك (نوسین) یان (خوێندنەوە)یە - نەك تەنیا لەبەرئەوەی شێوازی لاکان دووبارە خوێندنەوەی دەقەکانی فرۆید بێت، نەك تەنیا لەبەرئەوەی نیشانەکانی نەخۆشە دەروونیەکە وەك دەقێکی نوسراو بێت، کۆمەڵێك بابەت کە دواتر دەگەڕێمەوە سەریان، بەڵکو بەو هۆیەی کە «ئەزموون»ی دەروونناسی ئەم دوو هۆکارە {دەروونناس و نەخۆش} دەخاتە تۆڕێکی ئاڵۆزی وتە و نوسینەوە. بنەمای سەرەکی لاکان ئەوەیە کە ئەدەبیات کۆمەڵێك نمونە دەردەخات، کە بەشێوەیەکی تایبەتی واتادارن و رێگە بە دەروونناس و نەخۆش بە هەردویان دەدات کە رێکخستنی نوێ لە خەون و نیشانەکاندا درك پێبکەن.

لەبەرئەوەیە کە رووبەڕووبونەوەی لاکان لە تەمەنیدا لەگەڵ ئەدەبیات بە پرسیاری بنچینەیی و زۆرتر سادەوە گرێدراوە: بۆچی دەنوسین؟ بۆچی دەخوێنینەوە؟ لەم پرۆسە لە روکار سادەیەدا چ شتێك کاریگەری لەسەر ئێمە دروست دەکات؟ بۆچی چێژ لە خوێندنەوەی هەندێك دەق دەبینین و لە هەندێکیان بێزارین؟ ئەو ئابوریە دەروونیەی باڵی کێشاوە بەسەریدا چییە؟ «بیتە» ئەدەبیەکان لە کوێ و چۆن بەر جەستەی ئێمە دەکەون؟

یەکێك لە دەرەنجامەکانی ئەم پرسیارە بنچینەییانە ئەوەیە، کە هەڵگری وەختەیەکی بنەڕەتین لە هەر شتێك، کە لەژێر ناوی

دەروونناسی کـرداری یـان ڕەخنەی دەروونناسانە بەرهەمهاتووە. وەك ئـەوەی ئەو لە کۆتاییدا بە تایبەتی بە نوسەرێکی وەك «دوراس» یان «جویس» دەڵێت، لاکان لە دەروونناسی نوسەریان بەرهەم خۆی دەپارێزێت. ئەمە کارێکی زۆر سادە بوو لە قۆناغی پەرت بوندا. لە پێشەکی دەقێکدا کە تایبەت بوو بە ئەو، لە کاردانەوەیدا بەرامبەر ئەوەی ڕەخنەی ئەدەبی چی بەسەر دەروونناسیدا دێنێت، ئەم وتە کورتکراوەیەی ئەو دەخوێنینەوە:

بەهۆی ئـەوەی دەروونـی بێئاگا پێویستی بە نوسراوە، کە ڕەخنەگران کاتێك بەهەمان شێوە لە نوسراوێك دەڕوانن کە بە بێئاگایی دەکەونە هەڵەوە. هەموو بەرهەمێکی نوسراو لەهەر ساتێکدا چارەیەکی بێجگە لە خۆبەدەستەوەدان بۆ شیکار لە واتایەکی دەروونناسیدا نییە، بەڵام چەسپاندنی هەرچەندێك نەرم و نیانیش بێت، بە واتای ئەوەیە کە بەرهەمەکە بە ساختە یان دەستکاری کراو هەژمار بکەین چونکە هەر ئەوەندەی کە دەنوسرێت، لاسایی تمایشی بێئاگایی ناکاتەوە. بەرهەم بێئاگایی هاوسەنگە لەگەڵیدا هاوسەنگیەك بەلایەنی کەمەوە وەك ئەو ڕاستەقینەیە، چونکە بێئاگایی لە چەمانەوەی ئـەودا ساختەکاری دەکـات، بۆ بەرهەم، بۆ نمونە نوسەرێك کە بەرهەمی دێنێت بەلایەنی کەمەوە لە ساختەکارێك کەمتر نیە، ئەگەر هەوڵبدات لەکاتی بەرهەمهێنانیدا درکی پێبکات، کارێك کە (ڤالیری) کردی، کاتێك لەبارەی ڕۆشنبیرە نوێیەکانی نێوان هەر دوو شەڕەکە دەینوسی.

مەبەستی لاکان هەوڵەکانی (پۆل ڤالیری) بۆ شیکاری کرداری هزری خۆی کردی کاتێك سەرقاڵی خوێندنەوەی ژمارەیەك هۆنراوەی بەناوبانگ بوو، هەوڵێکی هاوشێوەسازی ئەفسانەی ناسراوی «ئالن پۆ» لەبارەی پەیدا بوونی (فەلەیەش) لە فەلسەفەی نوسیندا. ئەو دژ یەکیەی لاکان پەنجەی خستەسەر (نوسەر لە کاتی نوسیندا ناتوانێت بزانێت چی دەکات، چونکە نوسین لە ژێر کاریگەری بێئاگاییدایە و هەردویان بەرهەمی نوسینن) واتە ناتوانرێت نوسین لە شێوەی کورتکراوە وەك بەیانی نەخۆشیەکی دەروونی درکی پێبکرێت. لەمڕووەوە ئەو کارەی ئەو لەگەڵ دەقەکان کـردی، هاوشێوەی ئەو کارەیە کەلەگەڵ نەخۆشەکان دەیکات: ئەو «نیشانەکان وەك چیرۆکێك لەناو چیرۆکێکدا لێکدەداتەوە، هەوڵ دەدات لەو کونە تێبگات کە بە هۆی هۆکارەوە دروست بووە، کونێك کە هۆکارەکان دەڕژێنە ناویەوە و بزر دەبن. هەرچۆنێك بێت لە هەر دوو بوارەکەدا «پێویست ناکات شیکار ڕاستەقینە یان درۆینە بێت، بەڵکو پێویستە ڕاست بێت». لاکان درێژە بە هێرشی خۆی بۆ سەر لاسایی کردنەوە دەدات:

بەرهەمی ئەدەبی یـان سەرکەوتو دەبێت یان شکست دەخـوات، بـەڵام شکست لە لاسایی کردنەوەی ڕوکـارە دروستکراوەکان نییە. بەرهەم تەنیا لەو چەمانەوەیەدا بوونی هەیە، ئەویش چەمانەوەی پێکهاتەی خودە. لەبەر ئەوە ئێمە لە ڕوویەڕووبونەوەی لێکچودا نین. ئەو چەمانەوەیەی کە لێرەدا ئاماژەی پێکرا بە هەمانشێوەی کە ئاماژەیە بۆ پێکهاتە، پێکهاتەش ئاماژەیە بۆ ڕاستی بێئاگایی. {چەمانەوە} ڕاستەقینەیە، بەو واتایەی بەرهەم لاسایی هیچ شتێك ناکاتەوە. {بەرهەم} لە پلەی چیرۆکدا، پێکهاتەیەکی ڕاستگۆیە.

ئێمە پێویستە دوبارە پێداچونەوە بە {نامەی بزربوو}ی «پۆ» و سودی سیستماتیکی لاکان لێی بکەین بۆ ئەوەی بتوانین بگەینە ناوەڕۆکی ئەو تێگەیشتنە لە زمان کە دەتوانێت نهێنی چونە ناو پێکهاتەی بێئاگایی و پێکهاتەی پێکهاتوو، کە بنچینەی نهێنیەکانی کۆمەڵگە شیدەکاتەوە بخاتە بەردەستی ئێمە. لاکان لەم پێشەکیەدا ناوی سێ نوسەر دەبات کەلە قۆناغە جیا جیاکانی کارەکەیدا بۆ دروستکردن و باڵاوتنی تێگەیشتنەکان سودی لێوەرگرتوون: {پۆ} بەو نامە بەناوبانگەی کە هەرگیز واتاکەی ئاشکرا نەکرا، {ڕاسین} کە لاکان {ئاتالی} ئەوی خوێندەوە بۆ ئەوەی بگاتە تێگەیشتن لە خاڵی پاشەکەوت لە سیمیناری سێیەمدا، هەروەها تمایشنامە سیاسیەکانی سارتەر لاکان بەو ئەنجامە دەگات کە ئەو وەك ئەو

لاکان لە بینینی نەخۆشێکیدا باس لەوە دەکات کە نیشانەکان (symptoms) ی ئێستا زیاتر لەوەی فرۆیدی کلاسیك بن لاکانین:ەلە ئەمڕۆدا ئێمە بینەری دەروونناسیەکی لاکانین

نوسەرانە ناتوانێت لە کاتی نوسیندا خاوەنی مەبەستەکانی خۆی بێت.

بە مەبەستی چاکسازی لە تیۆری لاکان لە بابی ئەدەبیات - وەك ئەوەی بینیمان هیچ تیۆرێك بێ ئەزمون بێ تێگەیشتنێکی پتەو ناتوانێت بونی هەبێت - پێویستە سەرەتا بحثێك لە زەمینەی هاوچەرخ لە درکی لاکان لە وڵاتانی ئینگلیزی زمان دەدەین بەدەستەوە. بە بڕوای من ئەم زەمینەیە بە توندی لە (سلاڤۆی ژیژەك وێنا دەبێت، کە ڕێڕەوەکانی ڕۆشنبیرانە و سیاسی‌داهێنەرانەی ئەو هەرگیز بەشێوەی راستەقینە نیگەرانی پێگەی ئەدەبیات لە تیۆری لاکاندا نەبووە. دوای ئەم ڕێخۆشکردنە تیشك دەخەینە سەر ژمارەیەك (وشەی کلیی)، (کۆمەڵێك پێشنیار کە پێویستە لە تۆڕی فەلسەفی خۆیاندا بخرێتەڕوو. لە ئەنجامدا چەند بەشێك لە چەند (خوێندنەوە)ی نمونەیی لە دەقە ئەدەبیەکانی لاکان دەکۆڵینەوە: چیرۆکەکانی دوپن بەرهەمی پۆ، چەندین نمایشنامە، لەوانە هاملێت و ئانتیگونە و تریلۆژی کوفونتین بەرهەمی کلودلە بەرهەمەکانی هید و هنە، ڕۆمانەکانی مارگریت دوراس، ڕۆمان و نامە سیاسیەکانی مارکی دوساد و سەرجەم بەرهەمەکانی جویس.

دامێنی خوێندنەوە ئەدەبیەکانی لاکان زۆر بەرفراوان نییە (لەگەڵ ئەوەشدا خستەڕووی ئەو بابەتانەی گرنگی پێداون زۆر بەرفراوانن، مرۆڤناسی، فەلسەفە و زانست لەخۆدەگرێت)، بەڵام دەقە بنەڕەتیەکان لە کۆبەرهەمە باڵاکانی ڕۆژئاوا لە ئەفلاتۆن و ئەرستۆوە تا جویس و دوراس، هەروەها بوارە پەرت و دورەکانی وەك نهێنیە ژانەکان، گەریدەکان، دانتە، ژید ژنە، هۆنراوەی سوریا کیستی لەخۆ دەگرێت و سەرجەمی ئەمانە بە گەڕانەوەی بەردەوام بۆ خوێندنەوەکانی فرۆید پشتیوانی دەکرێن. ئاماژەی (وتەی کۆتایی) لە ناوی ئەم کتێبەدا ئاماژەیەکە بۆ شێوازی خیتاب (پەیامبەرانە)ی لاکان، هەروەها لێکۆڵینەوەکانی کۆتایی لەبارەی ئەوەی گێڕانەوەی (بە مەسیحی بووی) ئەو لە تیۆرەکانی فرۆیدەوە لێکدەدرێتەوە. هەوڵدان بۆ گەیشتن بە هاوڕایی لەگەڵ ئەوەی لاکان بە ماددی بونی نوسین و ماددی بونی پیت ناوی بردووە، ڕێکخستنی پیتەکانی ئەلف با بەشێوەی سیستماتیك لەبەرچاو دەگیرێت. لە ئەنجامدا (وتەی کۆتایی) ئاماژەیە هاودەردی لاکان بە دەنگی زیندوو، کە بەرهەمی جنگ هاویشتنی بۆ خەستەی راستەقینە نەبوو (جنگ هاویشتنێك کە وەك یاری وایە، بەڵام بڵێسەی خەیاڵی شکۆ و گەورەیی هەیە).
لاکان زیاتر نیوە جدی و نیوە یاری، وتویەتی کە (راستی وتەی منە) ئێمە دەتوانین لەم شێوازی وتە دوولایەنیە بکۆڵینەوە، کە چۆن و بۆچیە و بزانین چۆن دەقلۆزی ماددی خودی ئەم (وتەیە) لەڕێگەی نوسینەوە، بگەینە دانانی پەیوەندیەکی تیۆری یان تیۆریك لە نێوان تێڕوانینی نوسەرێك بە وتەی فۆکۆ (دامەزرێنەری گفتوگۆکەرا) لەگەڵ خەیاڵی پێویست لەگەڵ ئەو لە بابی دامەزراندنی بیروڕایەك لێکبدرێت. نوسەر بۆ ئەوەی ڕێگە بدات (گیان) - یان شەبەح - ڕزگاری بێت، پێویستی بە بەکارهێنانی (پیتی مردوو)ە.

ئەم کتێبە هەوڵدەدات بۆ شیکاری توێژینەوە جۆراوجۆرەکان لەبارەی تیۆری «رینۆریقا»ی لاکان سودی ناکی ئەو لە (ئیستیعارە) و (خەیاڵی نێرەن) وەك هاوشێوە بۆ پرۆسە فرۆیدییە ڕەسەنەکان (پەستاوتن و جێگۆڕکێ) دوبارە ناکاتەوە، ئەم کارە چەندین جار ئەنجام دراوە و بەرهەمی ئەویش کۆییەکی سادە کراوەی لاکانی (پێکهاتەگەرا)ی نایاب بووە، کە بیروڕا و تێزەکانی تێبینییە فرۆیدیەکانی بۆ «بوگیقا»ی فۆرمالیستی رومن یاکوبسنیان زیاد کردووە، بەڵام ئەو باسەی من گرنگی پێدەدەم چوارچێوەی کارایی ئەدەبیات یان وردتر بڵێم پێگەی ئەدەبیات لە تۆڕی لاکاندایە، بابەتێك کە لاکان دەخاتە بەرامبەر دریدا و شوێنکەوتوانی. من هەوڵدەدەم نیشانی بدەم چۆنە کە لاکان و دریدا کە هەردویان دژی تێگەیشتنی (دەرونناسی کرداری)ان، لەبارەی ڕۆڵی ئەدەبیات جیاوازی بیروڕای بنچینەییان هەیە. ژمارەیەك پرسیاری جێ مشتومڕی ئەوان زۆر بەرفراوانن ئایا دەتوانرێت ئەدەبیات بۆ راستەقینە کورت بکرێتەوە؟ دەتوانرێت ئەم راستیانە وەك نمونەکانی تیۆرێکی گشتی بەکاربهێنرێت؟ ئایا ئەدەبیات بە واتای تەواوی وشە خۆی بۆ لە قاڵب دانی تیۆری بەدەستەوە دەدات؟ بێجگە لە ئەوەی هیچ نیشانەیەك لە بەرگری سونەتی لە (خود ئاینی) ئەدەبیات لە بیروڕای دریدادا نابینرێت - ئەدەبیاتێك کە پێویستە لە تیۆری دەرونناسی ئیمپریالیستی بپارێزرێت، بەڵکو دریدا بەرامبەر ئەو ئایدیایەش کە دەتوانرێت وەك نمونە سود لە دەقە ئەدەبیەکان وەربگیرێت، بەرگری دەکات. ئەمەیە تێڕوانینی ئەو لەبارەی خوێندنەوەی لاکان کە لە سیمینارێ خۆیدا لەبارەی پۆ پێشکەشی کردووە:

ئێمە لەسەرەتاوە تێڕوانینی کلاسیك و دەرونناسی کرداری دوبارە دەناسین. لێرەدا دەرونناسی لە بواری ئەدەبیاتدا بەکارهاتووە. دەقی پۆ کە هەرگیز پێگەی ئەو لێکۆڵینەوەی لەبارەوە ناکرێت - لاکان تەنیا ئەو بە چیرۆك ناودەبات - لە ناکاو وەك نمونە دەردەکەوێت. نمونەیەك کە وەك شێوازێکی فێرکردن یاسایی و راستەقینە کە بابەتی تەواوی سیمینارێك پێکدێنن (روون دەکاتەوە). لێرەدا نوسینی ئەدەبی چۆتە پێگەی ڕونکردنەوەوە.

ڕونکردنەوە، لێرەدا واتە خوێندنەوەی ئەو یاسا گشتیەی لەم نمونەیەدایە، ئاشکرا کردنی واتایەك یان ڕاستیەکە تیشك خستنە سەریان بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر یان نمونەیی. دەق لە چوارچێوەی ڕاستەقینەدایە، لە چوارچێوەی ڕاستەقینەیەك کە دەخوێندرێت.

بەمشێوەیە دریدا نەبونی قازانج و نەبونی سنورداری ئەدەبیات لەبەرامبەر هەر ئاوەانێك دەزانێت، کە مەبەستی نمونەسازی لە ئەوە لەژێر فەرمانی ڕاستەقینەیەکی لەپێشدا چەسپێندراو، کە تەنیا شوێن گریمانەی خۆی دەکەوێت. لەگەڵ ئەوەشدا بەهەمانشێوەی کە دوو قوتابخانەی دریدایی کە لە تیۆری «لاکان»یان لە پاپی ڤان و نامەدا لە دیدی ڕەخنەگرانەوە لێیان کۆڵیەوە بەو ئەنجامە دەگەن کەبەهۆی ئەوەی تیۆرەکانی لاکان سیستەمێکی گشتساز پێکناهێنن بەپێزەیەك لەم ڕەخنانە پارێزراون. تێزەکانی لاکان نمونە ئەدەبیەکان تەنیا وەك نمونە بۆ سەلماندنی بینیە فرۆیدیەکان بە خـراپ سودیان لێوەرناگرن بەڵکو لەهەمان کاتیشدا لەو لایەنەوە کە نمونەکان لە بنەڕەتدا ئەدەبین ڕۆڵی شاراوەتر دەخەنە ئەستۆی ئەدەبیات، کە لەو نمونانەدا و بۆ ئەو نمونانە یاری بکەن: ئەدەبیات بە تەنیا ناتوانێت شتێك بێت کە پاسوخواسێك کە عەودالی پاساوێکی سادە لە ڕێگەی دروستکردنی نمونەوەیە، لەگەڵیدا بگونجێت، لەو دەگا یان تێدەپەڕێت، یان نمایشی دەکات، [ئەدەبیات] لەو سەرەتایەوە لە تیۆرەکەدا جێگەیەك بۆ خۆی دەگرێت، ئەو دێتێتە لەرزین، لەناویدا لەبارەی خۆیەوە دەکەوێتە گومانەوە، سەرابی تیۆرێکی ناپاب کەبە جوانی بەرامبەر چەند نمونەیەکی بەباشی هەڵبژێردراو دەردەکەوێت، وێران دەکـات. لکو – لبارت و نانسی لە کتێبی ناونیشانی نامەی شیکاری خود لە شیکاری لکاندا لەبارەی ئیستیعارە بەمشێوەیەی خوارەوە کۆبەندی دەکات:

بە دڵنیاییەوە ئەمە لەخۆوە نییە، کە لکان لەپاڵ واتای ناسراوی وشەی [ئیستیعارە] ئەو ژانرە ئەدەبیەش، کە زیاتر لە جێگەیەکیتر پڕە لە ئیستیعارە لەبەرچاو دەگرێت – وتاە هەنراوە و بەتایبەتی هۆنراوەیەك کە تایبەتە بە دوو سەرچاوە: هۆگۆ و سوریالیزم... واتە هۆنراوەیەك کە دەتوانین بە هۆنراوەی کـەلام – هـۆنـراوەی گوتاری خودایی یان هۆنراوەی گوتار – و هۆنراوەی [هێز] یان [جـادو]ی وشەکان ناوی بنێین سەرچەمی «بوگیفا» یان هۆنراوە ناسی ئەم سیستەمە و سەرچەم شێوازی شاعیرانەی ئەم شێوازە لە ڕاستیدا دەقی لکانی لێرە و لەهەر شوێنێکیتر لە سەرچاوە ئەدەبیەکانیدا، شێوازەکانی شێوازناسی دوور لە هزری ئەو و لە ئەنجامدا زنجیر و پەناگەی تیۆری ئەو دەگرێتەوە.

هـەرچـەنـدە ئـەوان لـە کۆتاییدا بە هەڵسەنگاندنێکی ڕەخنەگرانەتر دەگەن پەنجە دەخەنە سەر گشت وتەکانی لاکان لەبارەی ڕۆڵی هایدیگەر لە پاسوخواستی خود و ئەو ئاماژە شاراوەیە بۆ ڕاستیەك کە شاراوەیە، بەڵام دەروناس دەتوانێت بیناسێت یان دەریبخات، لەگەڵ هەمو ئامانەدا پێیان وایە هەرچەندە لکان ناتوانێت بنەمای پتەو بۆ پاسەکانی خۆی دروست بکات، بەپێی پێویست ناتوانێت لە نێوان ئاکار گەرایی چارەسەر و پەند وەرگرتن لە زۆر تیۆریتر لە فەلسەفەدا، زمانناسی، مرۆڤناسی و هیتر هاوسەنگی دروست بکات، بەڵام بەلایەنی کەمەوە دەتوانرێت وەك تیۆر دانەرێکی [ئەدەبی] ناوی ببرێت.

لکو – لبارت و نانسی لە کاریگەرییە نهێنیەکان کە لەلایەن لکانـەوە لەکاتی پێشڕەویدا تا سنوری نهێنی ئەو دەگاتە

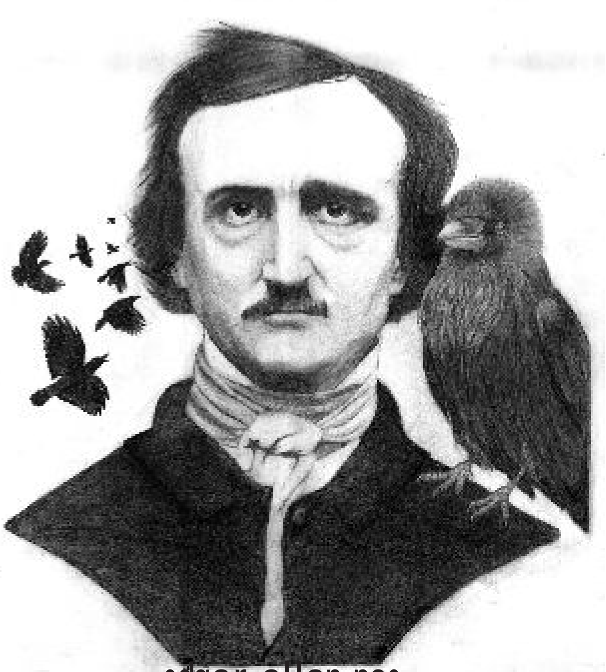

edgar allan poe

ئەنجام غافڵ نین و «دژە پەروەردەی» ئەو روخسارێکی جوانتر و بەهێزتر لە دەسەڵات دەناسێنێت:

ئەمە یە هۆکاری گەڕانی لاکان بۆ ئەوەی خۆی ... بە کاریگەری بنیاتنەر ناوی دەبات، گەڕانێك کە پەنایەکی تایبەتی بۆ گوتار، سودوەرگرتنی تایبەت لە کارایی گوتار و وەك دەوترێت هێزی قایلکردنی دەوێت. لە راستیدا هەمان ئەو شتەیە کە سەرجەم ستراتیژی لاکان دەهێنێتە جوڵە و بەرێوەی دەبات و بەرێژەیەك رونکردنەوەیەکە بۆ ئەو هەوڵدانە، بۆ ئەو تەکان و ئاڵۆزیانەی رەنگی دەرەکی گوتار دەگۆڕێت... بەپێچەوانەوە ئەو راستیەی کە لاکان عەوداڵی رزگارکردنی دەرونناسی لە جۆرێك نەخۆشی ئێسکە، رێگر نابێت لەوەی سەرجەم پرۆژەی ئەو چاك نەکرێتەوە.

رونە ئەگەر لاکان لە ژیاندا بمایە هیچ یەکێك لەمانەی رەتنەدەکردەوە، پێیوابوو هێڵێك سوقرات بە فرۆید و دوای ئەویش بە خۆی دەبەستێتەوە. لەلایەکیترەوە لەوانەیە ئەو لەگەڵ ئەم دوو رەخنەگرەدا [لاکو، لابارت و نانسی] لەولایەنەوە، کە ئەو لەگەڵ پرۆژەی رۆشنگەری بە تەریب دەزانن، نەیدەتوانی پەسەندی بکات: بەمشێویە «فۆرماسیۆنی لاکان، گوایە شتێك نەبوو بێجگە لە نوێکردنەوەی ژیانی لەو بیلدۆنگی رۆشنگەریەدا (کەلاکان خۆی دەخاتە ژێر چەتری ئەوەوە) و بیلدۆنگی ئایدیالیزمی ئەڵمانی، هەرچەندە وەك ئەوەی ئەوان لە سەرچاوەکانی خۆیاندا باسی دەکەن، سەرەتای کتێبی نوسینەکان بە زمانی فەرەنسی بە ئاماژەیەك بۆ (رۆشنگەری) دەستپێدەکات و وتێکی شاراوەی خۆویستانە کە بەناوی من بەردەوام بووە لە بەرامبەر (سپێدە)ی کەسێکی نوێ دادەنێت کە میراتی فرۆیدە، چونکە وەك ئەوەی لە خوێندنەوەی خۆی بۆ وتاری لاکان بە ناوی (کانت و ساد) دەبینین، لە چۆن و بۆچی لەبارەی سەرجەمی تێگەیشتنەکانی هیومانیستی و دژە هیومانیستی رۆشنگەری دوا ناکەوێت.

باسی تیۆری پێویستە تیشك بخاتەسەر دەرەنجامە رینۆریقایی و ستراتیژیەکانی تێزێکی ناوەندی لە تیۆری لاکان- دا، ئەوەی کە (هیچ فرەزمانێك) بوونی نییە، واتە هەرگیز راستی لە باسوخواسێکی فەلسەفی یان زانستی، کە لە باسی پێشەکی و تێگەیشتنی بنچینەیی و شێوازی بونیادی پێکهاتووە، ناتوانرێت بەتەواوی بوترێت. ئێمە وەك ئامانجە وتەبێژەکان کە لە زماندا ماڵمان کردووە، هەمووە پێش لەدایکبونیشمان، هەڵدراوینە جیهانێك لە وێنا زمانناسیەکان، وێنایەك کە هەمویان دیاری کەرن، لەبەرئەوەی چارەنوسی ئێمە دیاری دەکەن و لەهەمان کاتیشدا شیکار ناکرێن، چونکە تایبەتن بە سنوری بێئاگاییەوە، یان بە وتەی لاکان بە باسێکیترەوە گرێ دراون لە ئەنجامدا نابێت وەك نمونە ئایدیا بنیاتنەرەکانی فرۆید لە کۆمەڵێك دەستەی رێکخراوی تۆپۆلیزیکدا کورت بکرێتەوە، وەك ئەو پرۆژە سیانەیەی کە ئامانج لە نێوان [من، منی بەرزتر، ئۆرگان] دا دابەش دەکات، تێروانینێکی سادە کە لە وڵاتانی ئەنگلۆساکسۆنی کە فرۆیدیان تێدا کورت کردۆتەوە. تەنیا رێگەی خۆپاراستن لەم کورت کردنەوە ئایدۆلۆژیە بۆ ئێستا بریتیە لە گەڕانەوەی دوبارە بۆ دەقەکانی فرۆید و خوێندنەوەی ورد و وشە بە وشەیان.

ئایا ئەم وتانە ئاماژەن بۆ واتای پێویستی رزگاری ئەدەبیات لە یاری دەرونناسی لاکانی؟ نیگایەك بۆ تێروانینێکی تەواو جیاواز، واتە ستراتیژی سلفۆی ژیرەك دەتوانێت بەسود بێت. ئەو نەك تەنیا ئەو

ئایدیایە پەسەند دەکات کە ئەدەبیات دەتوانێت نمونە بۆ شیکاری تیۆرەکانی لاکان و تیۆرەکانی ئەو پێشکەش بکات، بەڵکو لەهەمان کاتدا زۆر سود لەم نمونانە وەردەگرێت. بەبڕوای ئەو لەوانەیە کەسەکە بڵێت هەر شتێك دەتوانێت بۆ نمونەیەك بگۆڕێت. هیچ جیاوازیەك پێش ئەزمون لە بابەتی پلە، نێوانی دەقە ئەدەبیەکان، فیلمەکان، بەرنامە تەلەفزیۆنیەکان، کارتۆن وتاری ڕۆژنامەوانی، ئەو چیرۆکانەی بەخێرایی بیستومانە، خەونەکان، نوکتە و بمانەوێت هەر ناوێکیان لێبنێین بونی نییە. لەو لایەنەوە کە هەرشتێك بە بەرهەمی کلتورەوە گرێدراوە، هەرشتێك دەتوانێت بەپێی ئەو هەلومەرجانەی کەلە شێوازەکانی لاکاندا فەراهەم کراون، بەتێگەیشتن بگات. بۆ نمونە لە کتێبەکانی awry looking و لە نیشانەکانی نمایشی خود چێژ وەرگرە!

ئێمە بە ناو فیلمەکانی هیچکاك و فەلسەفەی پێش سوقرات، تراژیدیاکانی شکسپیر و فەیلەسوفی هیگڵ، چیرۆکە زانستی – خەیاڵیەکان و فیلمە ترسناکەکان، فیلمی کاسێت و چیرۆکەکانی کافکا، نوکتە دژە روسیەکان و ئەندێشەکانی پەیوەندیدار بە نەتەوەگەرایی و پۆرنۆگرافی و .... هتددا، دەگەڕێین. لاکان کۆمەڵێك شیکار یان خوێندنەوەی بنچینەیی پێشکەش کردووە، ئەمانە بە سودوەرگرتن لە کلتوری گشتی«وەدیهاتوو» یان کارپێکراون.

ئایا دەتوانرێت ئەمە بە گەڕانەوە بۆ دەرونناسی کارپێکراو لێکبدرێتەوە؟ بەڵێ، بە پاڵپشتی ئەوەی کە فرۆید هەرگیز خۆی لە نوکتە و گێڕانەوەی وتەی شکسپیر، گوتە یان ئاڵوواڵترین ئاماژە کلتوریەکان بۆ دروستکردنی خاڵە تیۆریەکان لانەدەدا، نەخێر، بەو واتایەی لێرەدا بەرنامەیەکی سیستماتیك بۆ پەرەپێدانی هەنگاو بە هەنگاوی یەك «سەرو دەرونناسی» یان بەکارهێنانی تەواوی پائیدیایەکی (paideia) کلاسیك ناتوانرێت بلۆزرێتەوە. خوێندنەوەی کلتوری لەم شێوازی دوای لاکانیەدا پردێك دروست دەکات لە نێوان بینینی دریدا لەسەر بنەمای ئەوەی کە «هیچ لەدەرەوەی دەقێك بوونی نیە» – یان بە واتایەکیتر ناتوانرێت جارێك و بۆ هەمیشە بڕیار بدرێت کە دەقێك لە کوێ «کۆتایی دێت» و «ئەوەیتر»ی ئەو (ئەگەر «ژیان» بێت، یان «راستەقینە» یان «جیهان») دەستپێدەکات – و بینینی ژیژەك لە بابی نمونەدا بووە بە گشتی و گرێدراو.

ژیژەك لەگەڵ تێگەیشتنەکانی لاکان نەك یەك، بەڵکو چەند نمونەیەکی دۆزیوەتەوە کە زیاتر لەوەی لەناو سیستمێکی ڕێکخراین لەناو تۆڕێکی بەهێز لە پێشنیار و کۆمەڵێکی زۆر نهێنی و دژیەکەکاندا ڕێکخراون، پێشکەوتنێك لە ڕێگەی چینە جیاوازەکانی نیشانە و ڕوبەر «نمونەسازی» نیشان دەدەن.

لەبەرئەوەیە شێوازی لاکان کە لە ئاوازی کەلفی فرەدەنگ و ڕوبەری نایەکسان لە خەیاڵ دروستبووە، نابێت بەردەوام یان هەڵبوەشێنرێتەوە –ئەم شێوازە ڕۆڵی سەرەکی لە باسوخواسێکدا دەگێڕێت کە هەوڵدەدات لەکاتێکدا کە ڕێگەمان پێدەدات لە دەریای ئەو وشانەدا مەلە بکەین کە ئەوانی وەك ڕاگەیاندنێك پێویستە، لاسایی نادیاری کاری پێئاگا بکاتەوە زیاتر لەهەرشتێك ئەم ئاڵۆزیە نا هاوسەنگە پێویستە بەشێوەیەك سودی لێوەربگیرێت کە بتوانرێت چێژی لێوەربگیرێت. ئەمەش بەو واتایەیە کە چڕی یان پەستێوراوی شێوازناسی نابێت ڕێگری نێوان دەق و خوێنەر دروست بکات، بەڵکو پێویستە خوێنەر والێبکات بگەڕێت.

بەکورتی پێویستە خوێنەر بانگهێشت بکرێت بۆ ئەوەی زمان نەك تەنیا وەك ئامرازێکی بەسود بۆ پەیوەندی، بەڵکو وەك ڕاگەیاندنێکی چالاکی پێگەی کلتوری ئەزمون بکات و توانای بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و هەستێکی نوێ لە کارایی سیاسی یان ڕەوشتی فەراهەم دەکات، بێجگە لەوەی هەندێك جار ڕێگە بە دەرونناس دەدات وەك «گوتارێکی چارەسەر» کار بکات.

سەرچاوە:

http://library.tebyan.net/newindex.aspx

لاکو – لابارت و نانسی لە کاریگەرییە نهێنیەکان کە لەلایەن لاکانەوە لەکاتی پێشڕەویدا تا سنوری نهێنی ئەو دەگاتە ئەنجام غافل نین و «دژە پەروەردەی» ئەو روخسارێکی جوانتر و بەهێزتر لە دەسەڵات دەناسێنێت

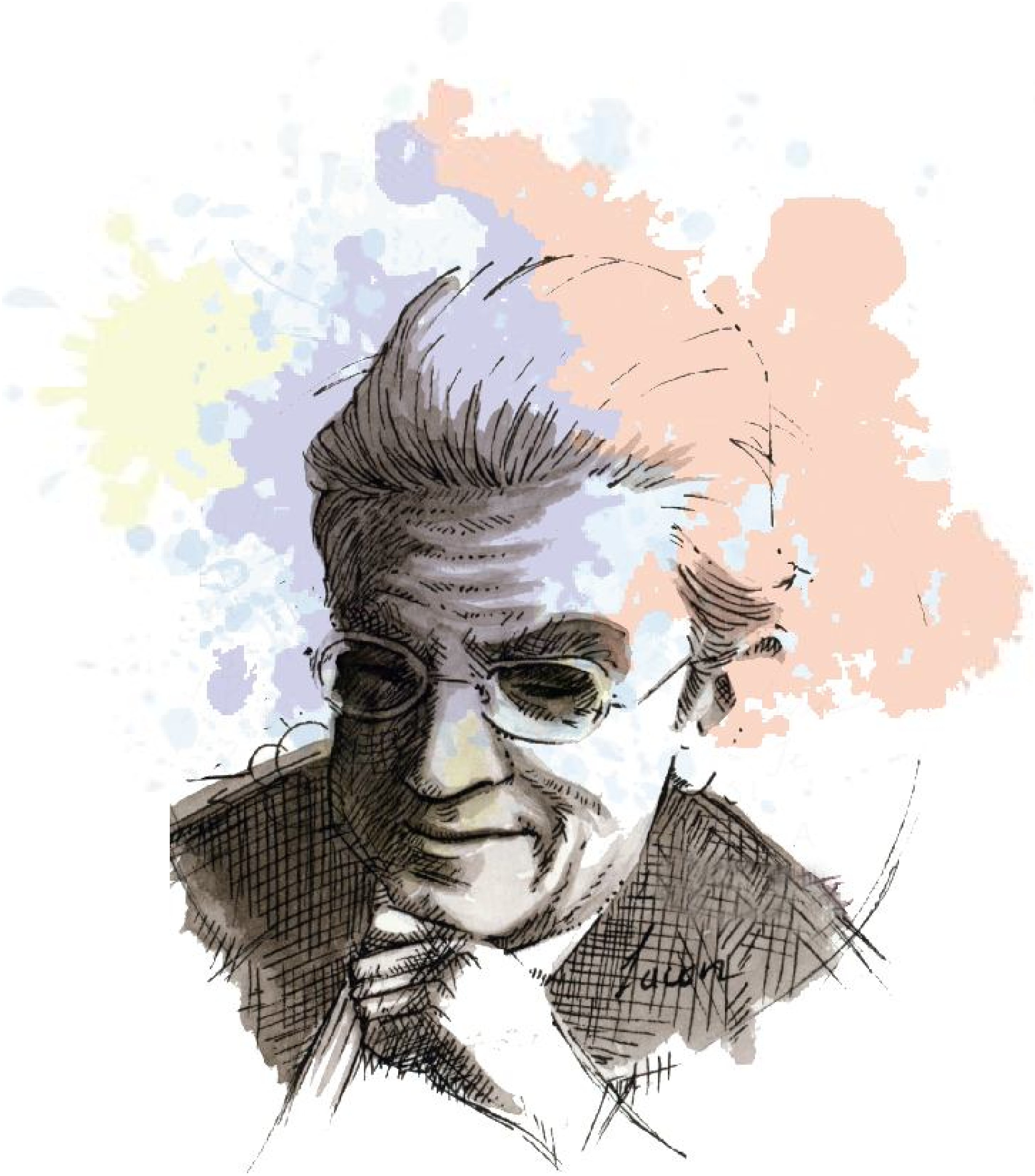

Jaques Lacan